

Warszawa, 21 maja 2018

dr hab. Krzysztof Fordoński

Wydział Lingwistyki Stosowanej UW

Ocena pracy doktorskiej mgr Alicji Bemben pt.

Robert Graves's Historical Consciousness: A Case Study in Literary Historiography

Pani magister Alicji Bemben podjęła się w swojej pracy zadania omówienia i analizy świadomości historycznej angielskiego pisarza Roberta Gravesa jako studium przypadku historiografii literackiej. Wybranych przez nią do analizy materiałem są dwie najbardziej znane powieści historyczne Gravesa *I, Claudius* i *Claudius the God and His Wife Messalina* wydane w roku 1934.

Autorka rozpoczyna swoją pracę od przeglądu literatury poświęconej wybranym powieściom. Już na początku zastrzega się, bardzo słusznie, że bezpośredni związek tych publikacji z jej nowatorskim projektem badawczym jest relatywnie niewielki, jako że proponowany przez nią kierunek badań nie został dotychczas podjęty. Część ta rozprawy służy zatem raczej nakreśleniu kierunków prowadzonych dotychczas badań na temat dylogii Gravesa niż faktycznemu wprowadzeniu jej projektu, co ma miejsce w dalszej części pracy. Jako sprawnie przeprowadzona dyskusja krytyczna ma jednak dużą wartość przy ocenie samodzielności badawczej doktorantki, która demonstruje zarówno wiedzę, jak i odwagę wchodzenia w polemikę z uznanymi autorytetami swojej dziedziny, a także proponowania nowych rozwiązań i koncepcji. Pojawia się tu jedynie utrudniająca lekturę tendencja do przenoszenia części narracji do przypisów, a niekiedy są to kwestie dość zasadnicze dla całości rozważań. W mniejszym stopniu zauważyć to można także w dalszej części pracy.

Druga część rozdziału wprowadzającego poświęcona została teoretycznym podstawom rozważań doktorantki. W kolejnych podrozdziałach omówione zostały wybrane koncepcje Hansa-Georga Gadamera, Haydena White'a, Petera Burke'a oraz, najbardziej w tym zestawie aktualne, Kennetha Gergena. Prezentacja jest zwięzła i precyzyjna, widać z niej wyraźnie, że Autorka przystępuje do swojej pracy z konkretną i dobrze przemyślaną metodologią, wspartą na wcześniejszych opracowaniach, a jednocześnie poddaną twórczemu opracowaniu.

Brakuje jednak we wprowadzeniu trzech, wydawać by się mogło dość podstawowych elementów. Nie ma tu omówienia badanego materiału, prezentacji biografii badanego twórcy i wreszcie jego twórczości, a co najmniej tej jego części, na którą składają się powieści historyczne, oraz wynikającego z niego umotywowania dokonanego wśród nich wyboru. Pozwolę sobie swoje uwagi krytyczne podzielić tutaj na odnoszące się do recenzowanej rozprawy i jej ewentualnej publikacji książkowej, na którą recenzowany tekst (po dalszym opracowaniu) w mojej ocenie zasługuje. Chciałbym też zaznaczyć, że poniższe uwagi krytyczne nie mają na celu umniejszenia osiągnięcia doktorantki, a raczej stanowią sugestie możliwych poprawek recenzowanego tekstu.

Mogę się zgodzić z tym, że dylogia Gravesa to tekst na tyle znany, że nie wymaga szczegółowej prezentacji. Ze względu na szczególny charakter tekstu – fikcyjna fabularyzowana autobiografia – streszczenie obu książek nie miałoby wiele sensu, jednak zwięzły opis w części wstępnej jest jak najbardziej wskazany. Zabrakło w części wstępnej również choćby skrótovej biografii pisarza. Znaczące miejsce Gravesa w kanonie literatury angielskiej nie ulega wątpliwości, jednak szczegóły jego biografii są dziś znane dość nielicznym. Ten brak nie jest tak dotkliwy w przypadku rozprawy doktorskiej, z założenia adresowanej właśnie do nielicznych, profesjonalnych czytelników, jednak zdecydowanie wypadałoby go uzupełnić w wersji publikowanej. Jest to tym bardziej wskazane, że Autorka odnosi się do pewnych elementów biografii Gravesa w tekście rozprawy. Sama w pośredni sposób wskazuje na potrzebę prezentacji biografii pisarza na str. 212, skarżąc się na zmyślenia i mity dotyczące wykształcenia Gravesa funkcjonujące w powszechnie dostępnych źródłach nieakademickich.

Pozwolę sobie tu wskazać trzy takie pominięte kwestie związane z biografią pisarza. Kilkakrotnie pojawiają się w tekście uwagi dotyczące wpływu I wojny światowej na przemianę światopoglądu obowiązującego w XIX wieku; czytelnik powinien mieć świadomość roli, jaką wojna ta odegrała w życiu samego Gravesa. Druga kwestia to pokrewieństwo pisarza z wybitnym historykiem Leopoldem von Ranke. Autorka szczegółowo omawia stosunek Gravesa do proponowanego przez von Rankego modelu historiografii, jednak o pokrewieństwie wspomina dopiero na stronie 160 (przypis 44) i dalej na stronie 213. Jeśli, jak twierdzi Autorka, Graves zamierzał iść w swej twórczości w ślady swego wybitnego krewniaka (zachowując jednak prawo do twórczej swobody), czytelnik powinien dowiedzieć się o tym odpowiednio wcześniej. Trzecia wreszcie kwestia to relacje Gravesa z modernizmem. Autorka tłumaczy odejście pisarza od XIX-wiecznych paradygmatów modernistycznymi tendencjami, brak jednak klarownej prezentacji stosunku pisarza do modernizmu, co dość zaskakujące w przypadku analizy tekstów literackich. Brak też wskazania jego stosunku do modernizmu w literaturze pięknej, nie wystarczy tutaj wspomniana w przypisie 12 (str. 204) osobista znajomość z Virginiją Woolf.

Trudno oczekiwać, by Autorka zawarła w swojej rozprawie pełne omówienie twórczości Gravesa (słusznie, choć tylko przelotnie, wspomina jedynie na stronach 236 i 237, zwłaszcza w przypisie 85, że nawet bardzo szacunkowa ocena jej rozmiarów jest trudna, jeśli nie niemożliwa, ze względu na skłonność pisarza do powracania do opublikowanych wcześniej tekstów i ich ponownej publikacji) jednak w omawianej rozprawie, a z całą pewnością w jej wersji opublikowanej, wskazana jest prezentacja przynajmniej jego powieści historycznych. Powstałe po dylogii powieści takie jak *King Jesus* czy *Count Belisarius* wspomniane są w tekście o tyle, o ile były tematem publikacji naukowych, w których analizowano również dylogię klaudyjską. Wcześniejsze powieści (począwszy od *My Head! My Head!*) wspomniane są po raz pierwszy dopiero na stronie 212, jak zwykle w przypisie. Zabrakło w tekście wyraźnego wskazania, jaka była motywacja Autorki przy wyborze tych właśnie tekstów, a bez niej czytelnik pozostaje po lekturze pracy z pytaniami bez odpowiedzi np. czy dylogia jest w jakiś sposób szczególna? Czy w twórczości Gravesa można wskazać jakiś rozwój świadomości historycznej? Autorka zbliża się

do takiego stwierdzenia, kiedy na str. 213 (przyp. 32) omawia niepowodzenie pierwszych powieści historycznych Gravesa, temat nie zostaje jednak omówiony szerzej.

W rozdziale drugim mgr Bembien dokonuje próby opisu świadomości historycznej Gravesa w świetle teorii Haydena White'a. Autorka dowodzi w tej części dobrego zrozumienia koncepcji White'a, w przekonujący sposób stosuje ją do wybranych tekstów. Mamy tutaj do czynienia, podobnie jak w omawianym wyżej wstępie, z krytycznym podejściem do istniejących opracowań. Mgr Bembien odrzuca wcześniejsze odczytania głównej postaci dylogii cesarza Klaudiusza jako bohatera tragicznego, wykazuje za to, że mamy tu do czynienia z bohaterem satyrycznym. Tok rozumowania jest jasny, a wnioski przekonujące, jednak praca zyskałaby chyba, gdyby Autorka wyszła poza typologię White'a i prace Frye'a w odniesieniu do koncepcji postaci tragicznej i odwołała się także np. do George'a Steinera i jego *The Death of Tragedy*.

W kolejnym rozdziale Autorka dokonuje analizy utworów Gravesa z punktu widzenia koncepcji Petera Burke'a odnoszących się do historiografii przełomu XIX i XX wieku. W rozważaniach mgr Bembien Graves jawi się jako twórca świadomy kontekstu, w jakim powstają jego dzieła, zdolny jednak do krytycznego stosunku i przełamywania ograniczeń wynikających z wcześniejszych koncepcji zgodnie z nowszymi koncepcjami modernistycznymi. Zastanawiające jest jednak, że Autorka stara się traktować twórczość Gravesa jako historiografię *sensu stricto*, podczas gdy mamy tu jednak do czynienia z twórczością literacką. Fikcja pozwala autorowi na o wiele większą swobodę twórczą niż ta dostępna dla historyków. Z drugiej jednak strony jest to fikcja oparta wiernie na faktach historycznych i Autorka jak najbardziej słusznie wskazuje skryptocentryzm, wierność i skupienie na tekstach źródłowych, cechujące twórczość Gravesa, z czego pisarz wydaje się wręcz dumny (patrz przypis 34 na str. 214). Przy analizie implikacji ideologicznych daje o sobie znać brak wcześniejszego omówienia poglądów politycznych samego Gravesa - czy postulowany radykalizm Klaudiusza odpowiada poglądom pisarza? Za tym pytaniem idzie zaś następne - czy i w jakim stopniu dylogia Gravesa jest

zawołowaną autobiografią samego pisarza? Wiadomo przecież, że przynajmniej niektóre jego powieści historyczne można czytać jako powieści z kluczem.

W czwartym rozdziale pracy mgr Bemben odwołuje się do pojęcia „ja relacyjnego” i dorobku Kennetha Gergena. Autorka z powodzeniem wykazuje sprawność, z jaką Graves korzysta w twórczości powieściopisarskiej z narzędzi, jakie dała mu historiografia początków XX wieku. W tej części pracy Autorka po raz pierwszy stara się umieścić dylogię klaudyjską w kontekście powstających w tym samym czasie utworów modernistycznych – twórczości Woolf i Prousta – jednak wynikające z tego możliwości nie zostają w pełni wykorzystane. Jak się wydaje szczególnie wskazane byłoby odwołanie się do powieści *Orlando* Woolf z roku 1928, również fikcyjnej autobiografii.

Wypada tu wskazać, że koncentracja Autorki na relacjach dylogii klaudyjskiej z historiografią *sensu stricto* przy pominięciu historiopisania literackiego, do którego wypada zaliczyć dorobek Gravesa, zubaża jej rozważania. Autorce umyka np. fakt, że dylogia o Klaudiuszu ukazała się dokładnie w setną rocznicę pierwszej publikacji *The Last Days of Pompeii* Edwarda Bulwera-Lyttona. Powieści Gravesa to kolejny etap w długiej i wciąż żywej tradycji angielskich powieści o starożytnym Rzymie (z nowszych wymienić tu można np. *The Emperor's Babe* Bernardine Evaristo). Świadomość historyczna Gravesa, którą mgr Bemben tak sprawnie rekonstruuje w swojej pracy, nie wydaje się zatem czymś wyjątkowym i warto by zapewne było wykorzystać zastosowane w dysertacji narzędzia badawcze do szerszej pracy porównawczej na kolejnym etapie pracy naukowej.

Pochwalić wypada także stronę formalną i językową pracy (chochlik drukarski zmienił jedynie „Mars Field” na „Mars Filed” na str. 101), język jest bogaty i precyzyjny. Zgromadzona bibliografia imponuje rozmiarami i aktualnością, kilka razy jedynie zdarza się Autorce odwoływać do opracowań, cytować z drugiej ręki, zamiast sięgać do tekstu źródłowego, niekiedy również w wypadku tekstów łatwo dostępnych. Jako badacz twórczości Forstera byłbym wdzięczny, gdyby w wersji opublikowanej odesłanie do Forsterowskiej koncepcji „round” i „flat character” kierowało czytelnika do pierwotnego tekstu *Aspects of the Novel* zamiast do *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory* (przyp. 14 str. 81).

Pozwolę sobie jeszcze na dwie drobne uwagi. O ile w pełni zgadzam się z Autorką, że dylogia klaudyjska nie jest powiązana ze stworzoną przez Gravesa koncepcją Białej Bogini, zupełnie nie przekonuje mnie argument, że jest tak dlatego iż *The White Goddess* ukazała się 14 lat po *I, Claudius* (str. 32 przyp. 47, powtórzony na str. 137); nie ulega dla mnie wątpliwości, że koncepcja przedstawiona w opublikowanej w 1948 roku książce (napisanej jednak w roku 1944) musiała kształtować się przez dłuższy okres. Nie potrafię wreszcie zgodzić się z komentarzem (przyp. 144 str. 134), że Graves „musiał” wyrazić zgodę na dość dziwaczny opis na tylnej stronie okładki wydania z roku 1969 (niestety, brak takiego wydania w bibliografii, tekst powieści cytowany jest za wydaniem Penguin z roku 1984).

Recenzowana praca doktorska spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim z zakresu literaturoznawstwa, stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie literaturoznawstwa oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stąd uprzejmie proszę Radę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego o dopuszczenie p. mgr Alicji Bemben do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Krzysztof Fordoński